

Н. А. Новікова,
к. е. н., доцент, здобувач, ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААН, м. Київ

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ НАУКОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

N. Novikova,
PhD, Associate Professor, Researcher of the National Scientific Centre
"Institute of Agricultural Economics" National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

THE INSTITUTIONAL CONCEPT SCIENTIFIC IDENTIFYING OF ECONOMIC INTERESTS

У статті досліджуються питання ідентифікації економічних інтересів як інституційного утворення, визначено, що економічні інтереси формуються, взаємодіють і реалізуються у певній інституційній системі, досліджено сутнісно-функціональні ознаки інституцій та їх співвідношення з категорією "економічний інтерес". Доведено, що економічні інтереси завжди в центрі уваги інституційних конструкцій економічних систем, що дозволило ідентифікувати економічні інтереси як інституцію — систему правил, в межах яких формуються мотивації діяльності учасників ринкового обміну. Наукова ідентифікація економічних інтересів може бути здійснена за критеріями означення функціональності базисних і похідних інститутів, таким чином виділено базисні та похідні економічні інтереси. Логіка інституціоналізму в тому, що інституції змінюються, а це означає прийнятність підходу до наукової ідентифікації економічних інтересів як системи правил і норм, усвідомлено змінюваних під впливом потреб суб'єктів ринку та його законів, а також регулятивних норм. Економічні інтереси об'єктивно слід пов'язувати з економічними інститутами: сукупністю формальних і неформальних норм та правил, які регулюють поведінку людей в економічній сфері діяльності.

The article examines the issue of identification of economic interests as institutional establishment, determined that that economic interests are formed, implemented and interact in a specific institutional system, essentially investigated and functional characteristics of institutions and their relationship with the category of "economic interest". Proved that economic interests are always the focus of institutional structures economies, which allowed the identification of economic interests as an institution — a system of rules within which formed the motivation of participants in market exchange. The scientific identification of economic interests can be made on the criteria of the definition of basic functionality and derivative institutions thus selected base and derived economic interests. The logic of institutionalism is that institutions are changing, meaning the admissibility of scientific approach to identifying economic interests as a system of rules and regulations consciously influenced by changing needs of the market and its laws and regulations. Economic interests should be linked to objective economic institutions — formal and informal set of rules and regulations that govern the behavior of people in the economic field.

Ключові слова: інституціоналізм, інститут, інституція, економічний інтерес, транзакційні витрати, середовище.

Key words: institutionalism, institute, institution, economic interest, transaction costs, environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інституціоналізм є специфічна методологічна конструкція наукового пошуку, базована на аспектах еволюціонізму. Багатогранність наукових трактатів доповнимо власною дослідницькою позицією ідентифікації економічні інтереси як інституційного утворення, приволячи концепти сутності й аспекти методичних основ інституціоналізму в купі з заходами його становлення як цілісної наукової методології.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Відомо, що інституціоналізм є методологія міждисциплінарного синтезу, яка увібрала у себе аспекти соціальних, політичних та економічних методів дослідження, що засвідчує його широкоаспектність. Основоположні ідеї інституціоналізму належать Г. Адамсу, Т. Веблену, Дж. Коммонсу, У. Мітчелю, А. Алчіану, Д. Бьюкенену, Дж. Кларку, Р. Коузу, Дж. Гелбрейту, М. Олсону, О. Уільямсону, Дж. Ходжсону, Д. Нортю, Д. Гамільтону та ін. Їх дослідницькі напрацювання дозволяють сучасникам набувати знань з інституційних проблем, зокрема, що стосується базових категорій (інституція та інститут), а також їх функціональних ознак у системі ринку щодо механізму взаємодії, імплементації, упорядкування економічних інтересів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Економічні інтереси формуються, взаємодіють та реалізуються у певній інституційній системі, тому в досліджуваній

тематиці важливо визначитися щодо їх інституціоналізації (становлення, упровадження) у практику зокрема ринкового обміну. Логіка наукового пошуку в даному контексті розбудови методологічної конструкції розкриття змісту економічних інтересів вимагає означення сутності інституціоналізму і положень інституціоналізації економічних інтересів для наведення змістовних характеристик інституціональної концепції з прив'язкою їх до аспектів утвердження економічних інтересів в інституційній системі ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основоположним аспектом означення теоретико-методичних основ інституціоналізму є змістовні характеристики сутності категорії "інституція", яку вітчизняні й іноземні інституціоналісти завжди ставлять в основу кодифікації методів інституційної теорії у дослідженні різних предметів, явищ (табл. 1).

Вважаємо, що методичні положення інституціоналізму цілком прийнятні для дослідження природи формування і взаємодії економічних інтересів, які позиціонуються головним чином в системі ринку, який зокрема є інституційною системою. Інституціоналізуючись у ринку, економічні інтереси підпадають під дію правил ринку, а також самостійно створюють інституції для своєї реалізації. Дана гіпотеза має право на життя, адже для реалізації економічних інтересів людство створює інституції у формі організацій, підприємств, управлінських структур тощо.

Таблиця 1. Категорія "інституція" та її сутнісно-функціональні ознаки

Дослідники	Сутнісно-функціональні ознаки	Співвідношення з категорією «економічний інтерес»
Д. Норт, В. Зотов, Е. Остром, Е. Фуруботн, Дж. Ходжсон	Правило, традиція, звичай, норма, традиція	Визначення економічного інтересу як правила й норми поведінки учасника ринкового обміну, за дотримання яких досягаються поставлені цілі
О. Іншаков, Д. Фролов	Соціальна функція суб'єкта в ринковому середовищі	Економічний інтерес визначається як соціальна необхідність задоволення потреби
Дж. Коммонс, Д. Гамільтон	Продукт колективної дії і відповідна соціально організована модель поведінки	Економічний інтерес як модель поведінки суб'єктів ринкового обміну

Сформовано автором на основі опрацьованої літератури.

Інституціоналізм кодифікує економічні, соціальні, політичні та інші будь-які суспільні явища як такі, що виникли і функціонують на базі певних норм, правил, традицій, а також за певних умов самі стають правилами.

Саме у цьому еволюційній підході, тобто предмети, явища, правила, еволюціонують, це стосується й економічних інтересів. Вони взаємодіють в інституційному механізмі, але під впливом інституцій та інститутів, які в теоретико-методичному плані визначаються як правила. Перетворення економічного інтересу у норму поведінки на ринку, означає його інституціоналізацію — упровадження, що ми тісно пов'язуємо з методологічним підходом інституціоналізму. Економічний інтерес у даному випадку виступає центральною ланкою — інституцією задоволення потреб. За заданим критерієм вважаємо й потрібно здійснювати ідентифікацію економічних інтересів.

Дилема наукової ідентифікації економічних інтересів полягає у необхідності чіткого визначення, економічні інтереси — це "інституція" чи "інститут". Задана концептуальна конструкція, на наше переконання, зокрема щодо інституційного підходу до розуміння економічних інтересів, базована на визначеннях сутності базових категорій інституціоналізму (див. табл. 1). Тобто в індивідуальному плані — це інституція, а у формі організованої системи правил — інститут.

Разом з цим, як засвідчує світовий досвід, не можна взяти готову діючу модель економічно розвиненої країни та впровадити її. Не слід вважати, що вона не спрацює повністю, але її дія не призведе до очікуваних результатів. Необхідно враховувати такі фактори, як національний менталітет, традиції, відносини, які склалися в суспільстві, діяльність законодавчої і виконавчої влади, рівень розвитку економічної системи, тобто дію інституціональних факторів. Оскільки саме інститути є тим середовищем, де виявляють себе економічні закони, саме через них знаходить свій вираз економічна політика держави. У той же час інститути, як фактори духовного, культурного, ідеологічного, та політичного характеру, формують шляхи розвитку держави та зміст державного регулювання економічних інтересів і є тим навколишнім середовищем, що активно впливає на характер економічного розвитку.

Повертаючись до питання теоретико-методичної конструкції інституціоналізму, наголошуємо на тому, що його ідейні основи було закладено американським економістом і соціологом Т. Вебленом [1]. Назва напрямку походить від латинського "institutio" (звичай, настанова) і близького до нього "інститут" (зовнішнє втілення "інституцій", закріплення їх у вигляді законів), дуже часто ці терміни вживають як синоніми. З англійської мови слово "Institute" перекладається як установлювати, засновувати. Поняття "інститут" було запозичено економістами із суспільних наук, зокрема із соціології, де інститутом називається сукупність ролей і статусів, призначених для задоволення певної потреби [2]. Т. Веблен стверджує, що сутність будь-якого економічного інституту становлять засвоєні широкими верствами населення системи цінностей, стійкі сукупності соціальних норм і стандартів поведінки, установок й схеми світосприйняття. За словами Т. Веблена, інститути являють собою "сталі звички мислення, властиві великій спільності людей" [1]. Відповідно до його визначення, соціально-економічні інститути — це "звички засоби здійснення процесу громадського життя в їх зв'язку з матеріальним оточенням, в якому живе суспільство" [1]. Звідси й підтвердження інституційного характеру економічних інтересів, адже вони змінюються в інституційній динаміці суспільного розвитку. Також логіка думок Т. Веблена дає підстави наголосити на тому, що економічний інтерес і економічні інтереси загалом, в усій своїй різноманіт-

ності, небезпідставно можуть вважатися економічними інститутами та інституціями.

Відповідно до підходу, реалізованого традиційними інституціоналістами, інститут може бути виражений у вигляді трьох елементів, що взаємодоповнюють один одного: правил, стандартів поведінки і стереотипів мислення [3]. Вебленівська традиція у тлумаченні інститутів простежується в роботах представників "старого" інституціоналізму — М. Вебера, Е. Дюркгейма, У. Гамільтона, Т. Парсонса, Дж. Ходжсона й багатьох інших видатних соціологів та економістів, хоча кожний з них привніс у трактування цього поняття щось своє [4].

Американський соціолог Т. Парсонс визначав інститути як "набір правил, які задані соціально, а не є предметом будь-якої угоди між учасниками договору" [5].

Німецький дослідник М. Вебер вважав ознаками інституту наявність раціональних установлень й "апарату примусу" (навіть якщо останній використовує лише м'які, психологічні форми впливу на осіб, залучених до сфери даного інституту) [6]. Веберівська позиція несла в собі елементи, що одержали повне втілення в іншому розумінні інститутів. Відповідно до цього трактування, ядром інституту, його конституюючим моментом є правові норми.

В економічній науці це визначення пов'язане з ім'ям Д. Коммонса [7]. Це суто соціологічний підхід, який ми з повною мірою відповідальності за достовірність даного висновку можемо віднести до інституціональних концепцій оцінки соціалізації економічних інтересів. Інституційність соціального порядку ідентифікує економічний інтерес як складову механізму задоволення потреб суб'єктів ринкового обміну. Таким чином, інституціональна концепція оцінки явищ і предметів, а також процесів, які відбуваються в суспільстві є надзвичайно широкоплановою, провідники "інституціональних" ідей як прямо, так і опосередковано за допомогою них ідентифікують характеристики економічних інтересів.

У. Гамільтон зазначав "Інститути — це словесний символ для кращого опису низки суспільних звичаїв. Вони означають переважний і постійний спосіб мислення, який став звичкою для групи або звичаєм для народу. Світ звичаїв та звичок, до якого ми пристосовуємо наше життя, є сплетінням і безперервною основою інститутів" [8]. Тобто інститути — це звичаєві правила, звичаї, нормативні акти, за допомогою яких відбувається задоволення потреб економічних агентів, при цьому ж формується також культура економічної поведінки, підприємницької діяльності й бізнесу. Інституціоналізм же є специфічною методологією, яка увірвала у себе методи соціальних, політичних, економічних і природничих наук, тому в плані оцінок економічних інтересів, їх наукової ідентифікації вона є найбільш прийнятною.

Розкриваючи зміст інституціоналізму, що є методологічною необхідністю у викладі змісту даного параграфа, зазначимо, що "інститути" визначають як форму прояву "інституцій". Під інституціями розуміють здавна заведені й самі собою вкорінені (сталі) в суспільстві порядки та звичаї, під інститутами — порядки, закріплені в суспільстві у формі закону або настанови [1]. Так, "економічні інститути" — приватна власність, гроші, конкуренція, торгівля, прибуток тощо є лише формою прояву або втіленням "інституцій", тобто навичок, звичаїв. Ставши такими, вони організують і регулюють поведінку людей. Економічність інститутів і інституцій проявляється в процесі та результатах реалізації економічних інтересів, адже останні формуються, інституціоналізуються (узгоджуються) у певному — визначеному державою й ринком інституційному середовищі.

Категорії інституціоналізму, маємо на увазі основні змістовні характеристики визначення їх сутності, є ще не

зовсім сталими, адже інституційна наука ще зовсім молода, тому стійка кодифікація методичних засад ідентифікації понять, ще не сформована. Тому існує безліч трактувань, концепцій розуміння сутності понять інституцій та інститут, але усі вони сформовані навколо дефініцій "правило", "норма", "традиція", "організація".

Найбільш поширеним трактуванням інституцій є таке: "Інституції — це правила гри в суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певному напрямку. І як наслідок, вони структурують стимули в процесі людського обміну — політичного, соціального і економічного" [9]. Така тракція, запропонована Д. Норт, відображає логіку дослідницького процесу в інституціоналізмі, а розуміння під інституціями певних правил, наслідуваних економічними агентами в процесі ринкового обміну є цілком прийнятними. Цієї думки також дотримується більшість сучасних вітчизняних дослідників — інституціоналістів.

Дослідження теоретичних основ інституціоналізму і сутності його базових категорій дає нам підстави стверджувати, що інституціональна наука багатогранна, а її концептуальні положення дозволяють застосувати наявний арсенал методів до широкого кола предметів і явищ, що вказує на їх універсальність. У підтвердження даної думки більш чітко означимо згадану можливість, щодо підтвердження універсальності інституціональної методології, зокрема в ідентифікації економічних інтересів. В інституційному плані економічні інтереси позиціонуються як інституція — система правил, в межах яких формуються мотивації діяльності учасників ринкового обміну. Наукова ідентифікація економічних інтересів може бути здійснена за критеріями означення функціональності базисних і похідних інститутів, таким чином виділяємо базисні та похідні економічні інтереси (рис. 1).

Логіка інституціоналізму в тому, що інституції змінюються, а це означає прийнятність підходу до наукової ідентифікації економічних інтересів як системи правил і норм, усвідомлено змінюваних під впливом потреб суб'єктів ринку та його законів, а також регулятивних норм. Таким чином теоретично фіксуємо власне авторське бачення інституційних підвалин наукової ідентифікації економічних інтересів: 1 група — базисні; 2 група — похідні.

Економічні інтереси об'єктивно слід пов'язувати з економічними інститутами — сукупністю формальних і неформальних норм та правил, які регулюють поведінку людей в економічній сфері діяльності. Взаємозв'язок економічних інтересів з економічними інститутами очевидний, хоча можна певними чином заперечити рівень цього зв'язку, залежно від типологічних характеристик інституційних утворень.

Економічні інтереси позиціонуються і зреалізуються під впливом інституцій та у відповідному середовищі, створеному людиною, підприємством, державою, ринком.

ВИСНОВКИ

Зазначене дає підстави говорити про теоретичні засади інституціоналізації (узгодження) економічних інтересів як важливої теоретико-методичної конструкції розуміння сутності інституційних аспектів їх наукової ідентифікації. В заданому нами задано теоретичні контури інституціоналізації та ідентифікації економічних інтересів та зроблено висновок про те, що згадані інтереси формуються у відповідному, створеному державою і ринком інституційному середовищі, а також підпадають під вплив інституційного механізму регулювання.

Література:

1. Веблен Т. Теория праздного класса. — М.: Прогресс, 1984. — С. 202—209.

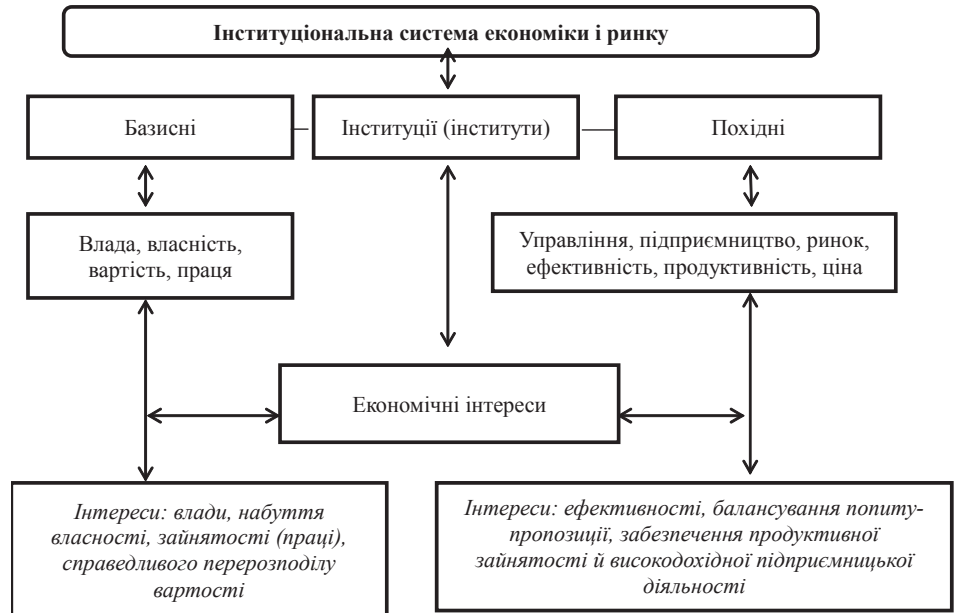

Рис. 1. Функціонально-інституціональна ідентифікація економічних інтересів

Сформовано автором на основі власних досліджень та методологічних узагальнень.

2. Введение в институциональный анализ / Под ред. В.А. Тамбовцева. — М., 1996.
3. Mises L., uon. Profit and Loss // South Holland (ILL), 1951. — P. 11.
4. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Пер. с англ. — М.: Дело, 2003. — 464 с.
5. Parsons T. The Structure of Social Action. — N.Y.: Mc Grow-Hill, 1937. — 312 p.
6. Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии // Избранные произведения. — М.: Прогресс, 1990.
7. Commons J. R. Legal Foundations of Capitalism. — N.Y., 1924.
8. Hamilton W. Institution. Encyclopedia of the Social Sciences — N.Y., 1932. — V. VIII. — P. 84.
9. Норт Д. Институты идеология и эффективность экономики // От плана к рынку. Будущее посткоммунистических республик / Под. ред. А.И. Пияшевой, Дж. А. Дорона. — М.: CatalLaxy, Институт Катона, 1993. — 307 с.

References:

1. Veblen, T. (1984), Teoriya prazdnogo klassa [The Theory of the Leisure Class], Prohress, Moscow, Russia.
2. Tambovtsev, V.L. (1996), Vvedeniye v ynstytutsyonal'nyy analiz [Introduction to the institutional analysis], Moscow, Russia.
3. Mises, L. (1951), Profit and Loss, South Holland (ILL), USA.
4. Khodzhson, Dzh. (2003), Ekonomycheskaiia teoriya y ynstytuty: Manyfest sovremennoj ynstytutsyonal'noj ekonomycheskoy teoryy [Economic Theory and Institutions: A Manifesto of modern institutional economics], Delo, Moscow, Russia.
5. Parsons, T. (1937), The Structure of Social Action, Mc Grow-Hill, NY, USA.
6. Veber, M. (1990), O nekotorykh katehoriyakh ponyimaiushej sotsyolohyy Yzbrannye proyvedeniya [Some categories of interpretive sociology. Selected works], Prohress, Moscow, Russia.
7. Commons, J. R. (1924), Legal Foundations of Capitalism, NY, USA.
8. Hamilton, W. (1932), Institution. Encyclopedia of the Social Sciences, NY, USA.
9. Nort, D. (1993), Instytuty ideolohyia i efektyvnost' ekonomyky Ot plana k rynku. Buduschee postkommunistycheskykh respublyk [Institutes of ideology and economic efficiency. From Plan to Market. The future of the post-communist republics], CatalLaxy, Ynstytut Katona, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2016 р.